

УДК 94(477.74):070.13“1879/1889”

Максим Кашкаєв

аспірант

Одеський національний

університет імені І.І. Мечникова

65000, Україна, Одеса, вул. Дворянська, 2

E-mail: radiofranklin7@gmail.com

ІНОЗЕМНІ КОНСУЛЬСТВА В ОДЕСІ ЗА ДОКУМЕНТАМИ ФОНДУ УПРАВЛІННЯ ТИМЧАСОВОГО ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРА (1879–1889 рр.)

У статті розкривається склад і зміст групи документів, які стосуються історії дипломатії та консульської служби в Одесі з 1879 по 1889 роки. Ця група джерел допомагає дослідити біографії деяких іноземних генеральних консулів, консулів та віце-консулів в Одесі. Документи відображають процес затвердження кандидатів на посади консулів, віце-консулів імперським російським Міністерством закордонних справ, тимчасовими одеськими генерал-губернаторами, місцевою адміністрацією та поліцією.

Ключові слова: консульська служба, історія дипломатії, біографії консулів, Одеса, тимчасовий одеський генерал-губернатор, консул, віце-консул.

Maksym Kashkaiev

Postgraduate Student

Odessa I.I. Mechnikov National University

2, Dvoriants'ka Street, Odessa, 65000, Ukraine

E-mail: radiofranklin7@gmail.com

FOREIGN CONSULATES IN ODESSA THROUGH DOCUMENTS OF THE PROVISIONAL GOVERNOR GENERAL (1879–1889)

The article examines a group of historical documents related to history of diplomacy and consular service in Odessa from 1879 till 1889. This group of documents helps to discover biographies some of foreign general consuls, consuls and vice consuls in Odessa. The documents reflect the process of

approving candidates for the position of consul, vice-consul by imperial Russian Ministry of Foreign Affairs, Odessa provisional governor general, local administration and police.

Keywords: *consular service, history of diplomacy, biographies of consuls, Odessa provisional governor general, consul, vice-consul.*

Питання щодо хронології існування консульських установ в Одесі, наявної джерельної бази, необхідності дослідження деталей біографій іноземних консулів в Одесі, тогочасних міжнародних зв'язків та історії дипломатії на півдні України вперше порушила Лілія Білоусова¹. Італійську діаспору в Одесі та її участь у дипломатичних місіях дослідив К. Ю. Бацак², а відкриття та діяльності італійських консульств в Одесі — О. Феденко³. Водночас, залишається ще багато простору для вивчення історії інших дипломатичних установ та іноземних консулів у Одесі впродовж ХІХ ст.

Тимчасове Одеське генерал-губернаторство засновано 5 квітня 1879 р. за наказом російського імператора Олександра ІІ. Воно було покликане відновити безпеку після низки замахів на життя імператора, членів його родини та відомих високопосадовців. Замахи були скоєні групами революціонерів у 1870-х рр. Крім Одеського тимчасового генерал-губернаторства, подібні інституції за наказом Олександра ІІ засновувалися в Петербурзі та Харкові⁴. На початку існування установи її керівники мали знешкодити небезпеку для монархії, тому їхня діяльність була каральною, а в подальшому спрямовувалася на розвиток інфраструктури й вирішення проблем чотирьох південних губерній, які перебували під їхнім контролем. Тимчасові генерал-губернатори отримали повноваження від імператора втручатися в усі аспекти життя губерній. У підпорядкуванні тимчасових одеських генерал-губернаторів були Бессарабська, Катеринославська, Таврійська та Херсонська губернії⁵.

За час свого існування тимчасове генерал-губернаторство залишило значний масив документів. Упорядкуванням фонду в 1920-х рр. займався історик-архівіст Олександр Олександрович Рябінін-Скляревський (1878–1942). Він зазначав, що залишилось близько 4 тис. справ установи⁶. У путівнику Державного архіву Одеської області (далі — Держархів Одеської обл.), виданому 1961 р., згадується 2068 справ⁷, 2004 р. фонд складався з 2056 справ⁸. Він містить різноманітні документи з історії економіки, суспільного життя, розвитку інфраструктури, релігійних, побутових та інших аспектів повсякденного життя півдня України. Мета цієї публікації полягає в характеристиці комплексу документів з історії іноземних консульств у Одесі періоду існування установи з 1879 по 1889 рр., що зберігаються у Держархіві Одеської обл.

Адрес-календар одеського градоначальства 1889 року містить інформацію про 9 генеральних консульств в Одесі: Австро-Угорщини, Бельгії, Великої Британії, Німеччини, Греції, Італії, Нідерландів, Румунії, Туреччини; та 9 консульств: США, Бразилії, Данії, Іспанії, Персії, Португалії, Франції, Швеції і Норвегії (одне спільне для двох країн) та Швейцарії⁹.

У матеріалах фонду відбилися декілька фрагментів оцінки особистостей віце-консула Макріді та консула Леона Перельмана, варті уваги. 10 березня 1887 р. тимчасовий одеський генерал-губернатор Христофор Христофорович Рооп (1831–1917) надіслав лист міністру закордонних справ Миколі Карловичу Гірсу (на посаді 1882–1895) з копією доповіді Керч-Єнікальського градоначальника про непристойну поведінку турецького віце-консула в Керчі пана Макріді¹⁰. Згідно з рапортом градоначальника від 12 лютого 1887 р. Макріді мав публічну бійку з французьким підданим інженером нафтового промислу Панасьє. У рапорті також йшлося про віце-консула Макріді як про людину, яка не користується громадською повагою, провадить непристойне життя, причетний до різного роду історій, скандалів, ображав безневинних мирних громадян, загалом поведінкою та діями своїми він не підтримує гідності службової посади, яку обіймає¹¹. 21 вересня 1887 р. очільник канцелярії одеського градоначальника надіслав своєму колезі з канцелярії тимчасового генерал-губернатора Миколі Миколайовичу Масолову копію указу сенату від 22 листопада 1874 р. про визнання одеського купця Леона Перельмана чилійським консулом в Одесі¹². 22 вересня 1887 р. Х.Х. Рооп надіслав листа міністру М.К. Гірсу стосовно перебування на посаді чилійського консула в Одесі місцевого купця другої гільдії Леона Перельмана, згадав про раніше висловлену думку про недоцільність призначення євреїв Бродського та іншої людини (прізвище якої ще не вдалося прочитати) консулом і віце-консулом Персії в Одесі, «я вже мав випадок висловити свої роздуми, за якими надзвичайно небажано надання євреям подібних почесних звань. Наразі маю обов'язок надати відомості про вельми непристойну поведінку Леона Перельмана»¹³. 7 жовтня 1887 р. міністр Гірс у листі до Роопа зазначав, що вирішив про це розповісти уряду Чилійської республіки та обіцяв повідомити тимчасового одеського генерал-губернатора про це¹⁴. Вже наступного року 25 травня міністр Гірс повідомив телеграмою Роопа, що чилійський уряд вирішив звільнити Перельмана від посади консула в Одесі¹⁵. Рооп отримав телеграму наступного дня 26 травня 1888 р. та написав листа одеському градоначальнику Павлу Олексійовичу Зеленому про звільнення Перельмана¹⁶. 31 травня 1888 р. міністр Гірс знову направив Роопу повідомлення, цього разу вже з копією листа французькою мовою чилійського міністра до російського посла у Франції Артура Павловича Моренгейма з приводу звільнення Леона Перельмана від посади консула Чилі в Одесі¹⁷.

Цінним з погляду протоколу затвердження на посаду консулів є лист з МЗС від 29 вересня 1887 р. товариша міністра Олександра Георгійовича Влангалі (1824–1908), чи не знаходить будь-яких перешкод тимчасовий одеський генерал-губернатор для призначення обраних шахським урядом Андрія Йовановича та Георгія Проніна на посади відповідно консула та віце-консула Персії в Одесі¹⁸. 8 жовтня 1887 р. тимчасовий генерал-губернатор надіслав таємного листа одеському градоначальнику з проханням дізнатися більше про персоналії та віросповідання Йовановича і Проніна, а також якою мірою вони відповідатимуть зазначеним посадам¹⁹. 17 жовтня 1888 р. надійшла відповідь від градоначальника, що керуючий перським консульством Андрій Пилипович Йованович — російський підданий, одеський купець, віросповідання православного, представник і учасник банкірського дому «А. Данилевский и К» та керує одеською конторою відповідного банкірського дому, має кам'яний будинок, кам'яний магазин для зсипання зернових продуктів, вугільний склад, дачу з прибудовами в слобідці Шабо Аккерманського повіту, коштує це майно 120 тисяч рублів; Йованович є членом Бессарабського губернського опікунства дитячих притулків, членом Чорноморського яхт-клубу, має власну яхту «Лебідь», яка коштує 8 тисяч рублів, крім цього є членом багатьох інших благодійних товариств, керував перським консульством у Одесі з 15 січня 1885 р. Георгій Олексійович Пронін є православним, учасник того самого торговельного будинку, його внесок сягає 56 тисяч рублів, має в Одесі незабудовану ділянку, а також будинок у Кишиневі, його майно коштує 8,5 тисяч рублів, упродовж 8 років виконує підряди з замощення міст гранітною бруківкою сумою до 1,020 тисяч рублів, має підряди на замощення бруківкою площ у Києві та Одесі, має власні гранітні копальні в Ананіївському повіті та біля станції Фастів Київської губернії. Йованович та Пронін гарної поведінки, не перебували під судом та слідством, не є членами неблагонадійних політичних партій, обертаяться переважно серед інтелігентної публіки та комерсантів. Градоначальник дійшов висновку в доповіді, що Йованович та Пронін можуть бути визнані відповідно перським консулом та віце-консулом в Одесі²⁰. 27 листопада 1887 р. одеський градоначальник надіслав лист Х.Х. Роопу про те, що імператор затвердив призначення відповідно перським консулом Андрія Йовановича та віце-консулом Георгія Проніна. Градоначальник зауважив, що зробив усі необхідні розпорядження про визнання цих осіб у зазначених званнях та надання їм допомоги в разі потреби та слушності їхніх вимог²¹.

Тимчасовому генерал-губернатору надсилали укази імператора стосовно визнання 31 липня 1887 р. Карла Мартіна консульським агентом Великої Британії у Євпаторії²² (своєю чергою Рооп надіслав копію указу

Таврійському губернатору та повідомив про це генерального консула Великої Британії в Одесі)²³; про призначення Фейзі Ефенді турецьким консулом у Євпаторії 31 жовтня 1887 р.²⁴ (про це призначення генерал-губернатор повідомив Таврійського губернатора 5 листопада 1887 р.)²⁵ Одеський градоначальник поінформував Х.Х. Роопа про призначення Лоренцо Россі італійським віце-консулом в Одесі 7 липня 1889 р.²⁶

До генерал-губернатора напряму зверталися щодо свого призначення іноземні консули, зокрема, — Австро-Угорщини в Одесі Сигізмунд Піомбаці 27 травня 1887 р.²⁷, біографією якого цікавився Х. Х. Рооп, судячи з вирізки замітки в газеті «Одесский листок»²⁸. 14 серпня 1887 р. генеральний консул Великої Британії в Одесі Геральд Рауль Перрі повідомляв, що посол Великої Британії у Петербурзі сер Роберт Морье (1826–1893) призначив його на посаду генерального консула для Волинської, Подільської, Бессарабської, Херсонської, Таврійської з Бердянськом, Катеринославської, крім Таганрозького градоначальства та Ростовського повіту, Харківської, Полтавської, Київської, Курської, Чернігівської губерній та Закавказьких портів з резиденцією в Одесі²⁹. Генерал-губернатор сприяв опублікуванню указів сенату про призначення генерального консула Великої Британії в Одесі у «Ведомостях Одесского градоначальства»³⁰. Зберіглося два листи від пана Гагеманса з Бельгійського генерального консульства для південної Росії. У першому листі 14 вересня 1887 р. він повідомляє Роопа, що Його Величність король Бельгії Леопольд II (1835–1909) схвалив відставку бельгійського консула в Одесі Г. Вальтера, а пан Гагеманс перейняв керівництво консульством до подальших розпоряджень³¹, у другому листі від 14 грудня 1887 р. пан Гагеманс повідомляє, що управління канцелярії консульства Бельгії доручено пану О. Міллеру, котрий зберіг звання віце-консула³². Навіть російський консул у Чернівцях Микола Миколайович Лодиженський повідомляв Роопа про своє призначення³³.

Іноземні консули в Одесі повідомляли тимчасового одеського генерал-губернатора про свої відрядження та осіб, що виконуватимуть їхні функції: 29 березня та 21 липня 1889 р. Георг Фрейденрейх — консул Швейцарії в Одесі — зазначив, що за його відсутності канцелярією керуватиме Еміль Бенедиктович Вей³⁴. 18 травня 1889 р. консул Франції в Одесі Євген Кассас залишав замість себе М. Лукіан Марі³⁵. 1 червня 1889 р. уряд Австро-Угорщини дозволив своєму генеральному консулу в Одесі поїхати у відпустку, та замість нього керував справами віце-консул в Одесі пан Альфред фон Флеш³⁶.

Документи іноземних консульств в Одесі, що зберігаються у фонді Управління тимчасового генерал-губернатора (1879–1889) Держархіву Одеської обл., відображають призначення, діяльність, відрядження, від-

пустки консулів, а також персональні зміни в складі консульств. Документи становлять особливу цінність для з'ясування зв'язків з керівником російського МЗС, місцевою владою, а саме тимчасовим одеським генерал-губернатором, одеським градоначальником, а також містять інформацію про таємні перевірки, затвердження консулів та віце-консулів, дипломатичний протокол, аспекти діловодства на тлі специфіки тогочасних міжнародних відносин та стану справ у Російській імперії.

¹ Білоусова Л. Матеріали Державного архіву Одеської області про діяльність іноземних консульств в Одесі в XIX — на початку XX століть. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки. С.В. Віднянський (відп. ред.). Київ, 2015. Вип. 24. С. 374–390.

² Бацак К.Ю. Італійська еміграція в Україні наприкінці XVIII — в першій третині XIX ст. Київ: Знання України, 2004. 300 с.

³ Феденко О. Відкриття та діяльність італійських консульств в Одесі наприкінці XVIII — початку XX ст. Краєзнавство. Київ, 2015. № 1–2. С. 47–52.

⁴ 3-е Полное собрание законов Российской империи. Санкт-Петербург, 1884. Т. 1. С. 298–299.

⁵ Історія Одеси. Колектив авторів. Голов. ред В.Н. Станко. Одеса: Друк, 2002. С. 154.

⁶ Рябінін-Склярєвський О.О. Огляд фонду одеського генерал-губернатора 1879–1889 рр. Вісник Одеської комісії краєзнавства при ВУАН. 1929. Ч. 4–5. С. 8–9.

⁷ Государственный архив Одесской области. Путеводитель. Одесса, 1961. С. 18–19.

⁸ Державний архів Одеської області (далі — ДАОО), ф. 5, оп. 1.

⁹ Адрес-календарь одесского градоначальства на 1889 год. Одесса: Типография Штаба войск одесского округа, 1888. С. 236–240.

¹⁰ ДАОО, ф. 5, оп. 1, спр. 1860.

¹¹ Там само, арк. 4–5.

¹² Там само, арк. 32–33.

¹³ Там само, арк. 34.

¹⁴ Там само, арк. 36.

¹⁵ Там само, арк. 40.

¹⁶ ДАОО, ф. 5, оп. 1, спр. 1860, арк. 41.

¹⁷ Там само, арк. 38–39.

¹⁸ Там само, арк. 42.

¹⁹ Там само, арк. 43.

²⁰ Там само, арк. 45.

²¹ Там само, арк. 47.

²² ДАОО, ф. 5, оп. 1, спр. 1860, арк. 29.

²³ Там само, арк. 30–31.

²⁴ Там само, арк. 48.

²⁵ Там само, арк. 49.

²⁶ Там само, арк. 9.

²⁷ Там само, арк. 7.

²⁸ Там само, арк. 8.

²⁹ Там само, арк. 15.

³⁰ Там само, арк. 18–19.

- ³¹ Там само, арк. 11.
³² Там само, арк. 12.
³³ Там само, арк. 10.
³⁴ ДАОО, ф. 5, оп. 1, спр. 1984, арк. 1, 5.
³⁵ Там само, арк. 2.
³⁶ Там само, арк. 3.

REFERENCES

1. *Adres-kalendar odesskogo gradonachalstva na 1889 god.* (1888). (pp. 236–240). Odessa: Tipografia Shtaba voysk odesskogo okruga [in Russian].
2. Bachynskiy, A.D., Koniuk, V.P., Kulchytskyi, S.V., & Khioni, I.A. (Comps.). (1961). *Gosudarstvennyi arkhiv Odesskoy oblasti. Putevoditel.* (pp. 18–19). Odessa: Odesskoe knizhnoe izdatelstvo [in Russian].
3. Batsak, K.Yu. (2004). *Italiyska emigratsiia v Ukraini naprykintsi XVIII — v pershyi tretyni XIX st.* Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
4. Bilousova, L.G. (2015). Materialy Derzhavnogo arkhivu Odeskoi oblasti pro diialnist inozemnykh konsulstv v Odesi v XIX — na pochatku XX stolit. *Mizhnarodni zv'iazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky - International Relations of Ukraine: scientific searches and findings.* S.V. Vidnyanskyj (Ed.), 24, 374–390 [in Ukrainian].
5. Fedenko, O. (2015). Vidkryttia ta diialnist italiyskykh konsulstv v Odesi naprykintsi XVIII — pochatku XX st. *Kraeznavstvo*, 1-2, 47–52 [in Ukrainian].
6. *3-e Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii.* (1884). (Vol. 1). (pp. 298–299). Saint Petersburg [in Russian].
7. Riabinin-Skliarevskiy, O.O. (1929). Ogljad fondu odeskogo general-gubernatora (1879–1889). *Visnyk Odeskoi komisii kraeznavstva pry VUAN*, 4–5, 8–9. [in Ukrainian].
8. Stanko, V.N. (Ed.). (2002). *Istoriia Odesy.* Odesa: Druk [in Ukrainian].